

EL MAJORAL

(Records i vivències pastorívoles de Francesc Cristina i Coronas)

En el món dels oficis no són freqüents els documents de primera mà. I menys encara en aquells treballs que el pas del temps ha fet canviar tant que gairebé els ha extingit. Autors com Salvador Vilarrasa i Gonçal Cutrina, investigadors d'un univers que els era proper, però no propi, van fonamentar les bases per al seu coneixement. No obstant, en aquesta recerca i recopilació els protagonistes hi tenien poca veu. No és d'estranyar: l'època, el caràcter i les particularitats de la feina feien improbable que poguessin donar a les seves rutines un valor folclòric o etnològic, més propi de gent de cultura preocupada perquè no desapareguessin sense deixar rastre uns costums ancestrals.

Per això és interessant poder comptar amb material que pervingui de fonts originals, com és el cas dels esborranys que ens deixà el senyor Francesc Cristina i Coronas (Pardines, 1923 – Ripoll, 1988) i que ens ha proporcionat la seva vídua, Margarida Font. A través d'una trentena de pàgines manuscrites –sense datació, però que segurament van ser redactades durant els primers anys vuitanta–, va explicant de primera mà i en termes de lliçó, la vida d'un pastor de les nostres contrades, a voltes en forma d'històries viscudes o bé de consells pràctics que transfereix al seu rabadà. Dins un estil bucòlic –farcit, però, de col·loquialismes i amb una certa aspiració literària–, hi trobem algunes contribucions al lèxic que no hem de negligir. Aquest esforç compilador s'ha d'identificar també com un testimoni de mutació: el món que descriu és entès com un temps passat i la versió que en dóna com una interpretació de l'home modern. Un canvi, de fet, del qual no se n'ha escapat res ni ningú en el segle que acaba de passar. Creiem que l'edició d'aquests textos ajudarà a fer conèixer, des d'una perspectiva propera i intensa, el vell ofici de pastor.

D.P. i F.C.

Edició de
Daniel Palomeras i
Florenci Crivillé
(Els editors volen agrair
les valuoses orientacions
d'Enric Prat i Pep Vila).

Les llargues hores que passaven per serrats i turons segons i com eren mortes, o també es podria dir hores neutres o rutinàries, i més per tots aquells contorns on amb triomfalisme xiulava el vent: mes algunes vegades era com una carícia, un aire fresc suau que els espolsava la roba. Pujant carena amunt sota la cremor del sol, just venia per poder respirar; molls de suor, carregats de roba bruta al cim del gec. Solament hi havia el dibuix molt ben marcat de la corretja del sarró. De tant en tant s'aturaven fent un petit bufet i

girant-se cara avall miraven tota la mola de bestiar que pujava darrere d'ells, asserrerat com un batalló militar en forma d'àliga, una renglera extraordinària. Llavors, fent un gran sospir, avançaven el sarró a l'altura del païdor, aixecaven la grossa cobertora i ficant la mà a dins en treien la botella. Destapant-la suaument amb una gran parsimònia, sense pressa alçaven la cara al cel, no pas per mirar quin temps feia; portant a la seva altura mans i bóta, esprement aquesta de tal manera que semblava que l'havien de reben-tar, obrien boca i bevien un llarg tragueta. Això de prémer tant no era per por que els esca-pés, no, sinó perquè ragés més.

El majoral cridava: "Al migdia a dalt la carena!"; el rabadà: "Dalt la carena!". Quan tenien el sarró al seu lloc, emprenien de nou el camí cap amunt, no gaire de pressa. Pujaven sempre al través de la muntanya, de dret és molt costós. I, així, fent giragonses, a l'hora convinguda eren dalt del pedró.

La ramada començava a murriar, introduint el cap entre les cames de les altres, entrelli-gant-se. El pastor i el rabadà es trobaven i deixaven caure tot l'equip: capa, paraigua, sarró i sac, si en portaven, tot a terra. "Ja hem arribat, gràcies al bon Déu! Costa, noi, costa, la pujada!... Tu ets jove, però jo no tant. Tenim sort que fa bon dia i aqueixa fres-ca, noi, aqueixa fresca."

"Avui què portem per dinar?" Què penseu que menjaven aquella pobra gent? Cansalada cuïta, algun os d'esquena bullit, més net i brillant que un mirall, un bon cantell de pa negre fet d'una barreja de fajol i secla [sègol], que segons i com podia ser fet de blat de moro. Com es pot veure, una vida senzilla; aviat havien dinat.

S'estiraven damunt la gleva i per coixí tenien una pedra una mica rodona, ja que es podien adormir i la pedra feia com de bressol, així es mantenien alerta. Tot i això, algu-na vegada, al despertar-se, la ramada no era enlloc.

A la caiguda de la tarda baixaven per la banda contrària a la de la posta de sol. Amb el profit de la fresca, mentre anaven baixant solien entonar les seves cançons. Algunes vega-des eren tristes o amoroses; unes relacionades amb el sexe, d'altres amb la vida. El pastor que tenia una mica de sentit musical tocava el flabiol o grall o grattle. Les desafinades i pobres notes que sortien d'un instrument a vegades poc perfeccionat els feien sentir malen-conia, unes vegades pensant en la terra llunyana, d'altres amb l'esperança d'arribar un dia a aquella plana que se'ls manifestava davant dels ulls, tan bonica, omplerta de camins molt més amples que els de la muntanya. Més enllà d'aquella superfície hi havia quelcom més important, molt més diví, més encantador. Algunes matinades veien sortir el sol. Aquell mateix que ara els escalfava, mes el de bon matí era un altre. Des de la muntanya con-templaven una gran brillantor, de sobte talment una brasa de foc, enlluernant tot al seu vol-tant. Tot el que veien era aigua, el mar. Fixeu-vos com ho miraven sense poder evitar els pensaments: Què era el mar? Què era tot allò per a ells? Inexplicable. Però quedava el deler de veure i de tocar tot aquell misteri que no entenien de cap manera.

Muntanya avall, quan arribaven a les cingleres solia ésser lloc preferit per alegrar-se i entristir-se a la vegada. Sortien al lloc més alt del cingle i començaven a fer xericar l'instrument, entonant el que sortia. Entre xerics i gemecs, segons la tonada, a vegades acabaven amb el cor trist, d'altres sentint-se els reis de la naturalesa.

A l'arribar a la pleta arrodonien la ramada a poc a poc, sense pressa i en silenci, i amb veu amable i consoladora acariciaven les més manyagues, com aquella bona mare que fa adormir els seus filllets.

El majoral, amb tota precaució, de puntetes, es passejava entre les ovelles mirant i observant amb calma si totes estaven bé. Mentrestant, el rabadà tenia un petastral [sic] amb un foc encès que semblava un infern, on començava a fer bullir l'olla; era l'hora del sopar. Comentaven totes les coses distretes observades durant el dia. Era l'hora de presumir el majoral, explicant i donant consells al rabadà. No estalviava paraules, entrenant-lo per al dia de demà, puix l'altre ignorava tant que escoltant-lo quedava amb un pam de boca oberta.

T'explicaré algunes facècies. Primerament, un pastor de Serrat, home corpulent, alt i gros. Bona persona, però de poques bromes. Doncs, baixava a l'Empordà després de Tots Sants, camí ramader avall, i al passar per un cert lloc se li presenta el guarda. Estava ficat dintre una finca privada on hi havia molta herba bona i neta. Tot el ramat estava mort de gana. Si no menjaven, passarien una nit desesperada; però el vigilant no volia entendre la necessitat. Ell, el pastor, molt manyac, comença dient: "Mireu, bon home, no hi ha menjar enlloc per aquests camins. Sé que faig mal fet; feu-vos càrrec de la meva desesperació: aquestes pobres ovelles es morien de gana; perdoneu-me una vegada". El vigilant no el va voler atendre, dient: "Heu caigut en una multa, sou penyorat de deu pessetes... Dos duros de l'Amadeu, ja ho sentiu!" L'home, en sentir el preu, recapacità i tornà a començar amb paraules senzilles, humils i suaus: "Teniu, aquí teniu el preu que esteu dient", mostrant-li els dos duros, que eren tots els diners que portava al cim. "Veniu i agafeu-los, són ben vostres". El vigilant, que no començava aquell dia i desconfiava de tothom, li digué: "Tireu-los a terra, ja els colliré". "No, això mai, mai! Us penseu que estimo tan poc els dinerets per llançar-los? Costen molt de guanyar. Home, veniu, hem d'ésser amics, estem fent un gran favor a les bestietes, pobretes; de no ser vós, quedaven sense sopar." Amb aqueixes i altres paraules el bonifaci del guarda es confia. Ell s'hi acosta a poc a poc, vigilant sempre el guarda i el fusell, fins que el té a tret. D'un moviment ràpid i certer, rum!, l'enganxa amb el bastó tirapeu, i el pobre home queda sense sentits i estirat, ell i arma, a terra. Aleshores l'aixecà, el posà tot dret d'esquena a un pi, lligant-li les mans per darrere l'arbre, amb el fusell al costat, de manera que feia un bon goig, semblava un gastador. Amb bones i dolces paraules es *despedí* d'ell, dient-li: "Adéu, bon home, adéu, fins la primavera que ve..., quan pugem ja us deslligaré."

El rabadà, que escoltava amb molta atenció, bocabadat, digué:

–Quin home! Havia de ser molt valent!

Com ho dius! T'explicaré una altra de les facècies seves. Una primavera, quan pujava de retorn a la muntanya, passant per la vall del Bac, entrà dintre l'hostal per menjar quelcom calent. Era un dia d'aquells tan plujosos, per tant l'home anava moll com un ànec, no portava cap peça eixuta. Mentre li servien un bon plat d'escudella, calenta que cremava, s'adonà del gran foc que tenien a la cuina rodona. Anant xop com anava, s'acostà cap a aquella escalfor que a ell li feia tanta falta, però que estava envoltada per vuit persones. La presència del pastor moll, planxat com un músic, fou acollida a tall de befa i, mirant-se els uns als altres, amb el riure que se'ls escapava per sota el nas, s'arrupien, tapant el pas perquè ningú més no pogués introduir-se al recinte. El Vermell, que li deien, recula, deixa el plat a la taula, gira cap i cul, i veient la murrieria dels que li tancaven el pas, se li acabà la paciència, li entrà un carrisqueig de dents i, sobtant-ne un a cada mà, els rebitllava fins a mitja sala, dient: "Potser voleu fer-me lloc!" Repetint l'operació, amb quatre viatges queda el foc lliure per a ell sol. S'eixugà, i quan fou ben eixut demanà a l'amo de l'hostal: "Doneu gràcies a aqueixa gent pel servei que m'han fet; ara ja me'n vaig".

A la dreta: F. Cristina,
autor dels originals.

Què et sembla, minyó, què et sembla? Si quan ets gran, valent i forçut vols anar pel món, cal que m'escoltis moltes nits. A Viladamat, un altre any, la va fer molt més grossa. Com que de pessetes en tenia poques i l'herba anava a alt preu, es dedicava a robar; més ben dit, anava a pasturar pels camps sense haver comprat el menjar que hi havia. Un dia el sorprengueren i el van penyorar fent-li pagar una crescuda quantitat. El pastor, indignat fins la desesperació i comptant amb la llunyana venjança, va esperar el moment oportú, la primavera, quan tot rebrota i l'herba creix, les argelagues floreixen, la userda fa un pam d'altura, les vinyes broten. Llavors, el Vermell va veure arribat el seu gran moment. L'odi, la venjança, la traïdoria, tots els dimonis de l'infern. Totes les bruixes unides ajudaren el famós pastor. Què se li acut? Agafa un arç ple de punxes, el posa al cim del rengle de ceps i, rastrejant rem amunt i rem avall, el passa per tota la vinya, plomant-la i esporgant-la de tots els brots, deixant-la feta una llàstima. La vinya va morir. Què me'n dius, d'això, eh? Hom s'ha d'espavilar per anar pel món. El pastor pot passar gana, però el bestiar no. En aquestes coses es veu si s'és bon pastor o no. Ara irem a dormir, que demà tenim llarga girada. Pujarem pel pla de l'Ou cap a Passoles; a les vistes de Serrat les refermarem, i a amurriar a Puig Cerverís. Quan serem dalt tindràs ocasió de conèixer la regalèssia. Veuràs alguna ovella que esgarrapa, deixa-la; quan vegis que introdueix el morro al clot que ha fet amb el peu, corre i veuràs un tronc, amb el ganivet furgues més al fons, talles l'arrel, menja-la i veuràs que és dolça. Has d'anar molt llest o et quedaràs sense regalèssia. Fixa't quan una comenci. Mira com és l'herba: fa unes petites fulletes, aleshores no farà falta que te la mostrin.

Demà toca donar sal. De bon matí portarem la sal a les saleres –són unes pedres grosses i de superfície més o menys plana. Escamparàs la sal a cadascuna de les lloses; aleshores, aparta't del mig. Vindrà tota la ramada brunzint; qualsevol persona que estigués enmig de les saleres, la desfarien. No tenen amo ni senyor. Ho tindràs sempre present. Al cap d'un bon moment pots acostar-t'hi altra vegada. Ja no hi ha perill, la gola els ha passat.

Si sents que carrisquegen de dents, és senyal que alguna cosa no va a l'hora, quelcom de dolent els ha passat. Si en veus alguna de galoia i té les orelles fredes, pateix de la melsa o del fel; la medecina és senzilla: estacar-li les orelles ben estretes i donar-li una bola de sagí ben amarat amb sutge. A les vint-i-quatre hores li deslligues les orelles, que abans hauràs ben punxat amb una agulla i espremut amb la mà, ja que són plenes de líquid. L'animal està guarit.

Et trobaràs que després de parir hi hagi ovelles que febregin; és qüestió de netejar-les ben netes amb una xeringa. Els faràs empassar una embostadeta de pólvora, i als tres dies la febre marxa i l'animal és fora de perill.

Tindràs ocasió d'haver de curar les ovelles quan van coixes. Aqueixa malaltia és anomenada *gavarro*. Veuràs que tenen el peu podrit i l'unglot baumat. Amb el ganivet ben fi de

tall resseguiràs amb molta cura el casc, separant-lo, fins que es vegi tot el mal de cap a cap. S'empolsa de vidriol (verdet, sulfat de coure) mòlt ben fi. Així es combat aquesta malaltia.

Similar a aquesta hi ha la glossopeda, malaltia maligna que fa estralls (de *glossa* 'mal a la boca' i *peda* 'peu'). Per a la cura del peu, n'hi ha prou amb un bon unguent untat cada dia. Aquest unguent es fa amb greix i pega negra, tot ben bullit. Quan és fred i ben barrejat ja es pot fer servir. Per a la boca és diferent, hi tenen tant de mal que a voltes la llengua, el paladar, i fins i tot el morro se'ls esllavissa com una pela. Per solucionar això, cal fer una *munyeraca* (un pal amb roba al cap) untada en un pot amb mel, greix dolç i vinagre. Fregant una miqueta fort i resseguint tota la boca i el morro veuràs que cau un gran *pellegant*, fins i tot de les genives. Pensa que la importància del pastor no és sols guardar bé les ovelles. És necessari saber tot allò que s'hi relaciona. Si ets entès en la matèria, faràs petar molt bones soldades. No vulguis ser com els tontos que, com que no saben res, res no els donen, ni soldada ni gaire menjar, ja que diuen que són cars de mantenir. No tenen dret a res, ningú no els estima. Encara que ho facin tot els discriminen, són avorrits de pare, mare i germans, i d'això se'n valen els amos. Van vestits amb la roba que no vol l'amo, i fins i tot els maltracten igual que als esclaus.

Ara a l'estiu, a conseqüència de les mosques, les ovelles porten cucs. Al fer-se una ferida oberta, les mosques hi acudeixen, embruten la part danyada i l'endemà ja han agafat aquests animalons. Cal córrer-hi de seguida, perquè sinó se la menjarien de mica en mica. S'agafa "Zotal" rebaixat amb aigua i es neteja ben net. Aleshores s'unta amb oli i sutge i ja no s'hi acosten.

Tindràs molt present que, si demanen sal, no els en donis mai en divendres ni tampoc quan giri la lluna, ja que hi ha perill que es tornin boges. Quan una ovella és boja es coneix de seguida, perquè comencen per donar alguna volta; a mesura que la malaltia se'ls avança, això augmenta, fins que no hi ha remei i volten contínuament. Al demanar la sal al vespre i al matí es posen a belar totes juntes i demostren que en van afamades.

Ara ets jove, tens l'ofici començat; estalvia el que puguis, a l'hivern podràs llogar-te en una bona casa, i si ho fas bé et respectaran. Tu ets espavilat i i no deixaràs que et carreguin els neulers. Si aprens l'ofici com cal podràs exigir soldada i la vida i ningú no es ficarà en la teva feina. Arribaràs a ser de confiança. Si el teu comportament és irreprotxable, les veus correran i podràs escollir d'entre molts. Aleshores serà l'hora de collar-los. Per demanar no quedis mai, ja que si poden fer-te les lleis, te les faran sense contemplacions. En aquest cas, sigues sempre tu el que mana. Regateja fins un cèntim. Pensa que qui sap, sap, i que la feina bonica i ben feta no té preu.

»Jo, quan era com tu, vaig ser ensenyat pel majoral. A la primera casa que vaig anar em prometien vint pessetes al mes i la vida, rentat i cosit. Vaig demanar un duro més i després

del gran regateig me'l donaren. L'estiu vaig llogar-me a muntanya, i vam quedar que tornaria després de la temporada. Tenia alguns diners i vaig comprar deu ovelles. A la tardor, l'amo de la temporada passada va tornar a dir-me que podia retornar a casa seva. Com que el majoral m'havia ensenyat moltes coses, experiències de quan era rabadà, i el preu em semblava una miqueta poc, vaig fer el ronsa. Aleshores l'amo s'adonà que no estava content del tot i em va oferir deu rals més per mes. A part d'això, vaig poder obligar-lo a una bona mantinguda de deu ovelles durant tot l'any. El sou del pastor a qualsevol casa equivalia a un xai de llet de deu quilos o vint-i-cinc lliures de pes, o sigui, dotze xais a l'any. Com que estàs retingut i no tens ocasió de gastar-ne ni cinc, al cap de la temporada hauràs reunit prou entre la tinguda i la mesada per convertir-te en un petit menestral. Pots comptar que de deu ovelles en tindràs deu xais, mascles o femelles, tot val, això si van bé; també pots comptar amb set retorns. Les ovelles tenen un embaràs de cinc mesos i passen deu setmanes per criar el menut. Moltes es tornen a cobrir i algunes tornen a criar per segona vegada durant l'any. Tot el que t'estic contant és el que vaig aprendre del majoral, i tu arribaràs també algun dia a ser-ho. Ho trametràs sense cap classe d'egoisme: pensa que saber-ho tot val molt, i els jovencells dependran de tu, de totes les teves explicacions i ensenyances.

D'aquí a quatre o cinc anys podràs plantar-te per a tu i no hauràs de donar explicacions a ningú dels teus actes. Procura ésser fidel primerament a tu mateix, i després als altres. Si ets home de confiança, tothom et farà cas i, sobretot, la teva paraula ha de ser un document. De gent n'hi ha de bona i de no tan bona. El que et voldrà bé el coneixeràs pels seus bons consells. El que et voldrà enganyar es presentarà davant teu amb una veu suau, amanyagant-te, com aquell que s'arrossegues. Si enraona molt bé, no te'n fiis, «home de bones paraules...» Sigues amic de tots i desconfia d'alguns. Pensa que durant la vida pots haver de menester de qui menys et penses. Fes els favors que puguis sense recança ni interès.

Quan tindràs vint anys iràs a complir el teu deure amb la pàtria, com tot home útil, o hauràs de gastar-te cinc-centes pessetes comprant el soldat. Aquest temps pot ser més llarg o més curt. Tot el bestiar que tindràs l'entregaràs a parts. Si la majoria de femelles estan prenyades, la part pot ésser a mitges, o sinó, la tercera part dels beneficis que hi hagi durant l'any. Sempre es cobriran les baixes amb xaies. Més ben dit, si tens seixanta caps, són els que es comptaran després del temps convingut entre vosaltres, ni més ni menys.

Deixem això i anem a d'altres consells molt necessaris per al pastor. Alguna vegada veuràs que se'ls fan unes clapes blanquinoses a la pell i que queda sense pèl tota la secció que agafen. Primer són unes rodones petites amb tendència a engrandir-se: això són brians. La

cura més exacta i eficaç és oli de ginebre, ben rascat amb un espigot o un teulís: al cap de tres vegades el mal serà exterminat. Cal anar amb molta precaució amb aquesta pesta, perquè es propaga avançant i empestant tot el cos.

Similar, i alhora molt diferent, hi ha la ronya o sarna, que és tan important o més que l'anterior. Si el pastor no és a temps de veure-la, com alguna vegada ha succeït, les ovelles en són apoderades i empestades de tal manera que queden sense llana. Això és degut a la gratera que els produeix; a mesura que van gratant-se, sigui amb una roca, arbre o paret..., fan seguir tanta llana com porten. Un ramat així fa fàstic de veure. Has de fixar-te, quan alguna ovella es grati, si porta grans petits o grossos. Si fas com que la grates, per esquerra que sigui, s'està quieta, tan quieta que es desfà de plaer. Al no donar-te avís, de cop sobte es propaga amb molta facilitat i rapidesa. El dia que plou, amb la mullena, a l'espolsar l'aigua carregada a la llana tan xopa, aviat en queden totes clafertes. Primer els surten uns grans a l'espatlla i part de l'esquena; al fregar-se contra quelcom, aquests grans s'escaboten i ocupen l'espai com d'una rodoneta de la mida d'un duro de plata, fins a quedar-ne clafertes. Per atacar aquesta malaltia cal agafar "Zotal", posar-hi una part d'aigua i sabó, agafar un teulís o pedra tosca i rascar ben fort; després, banyar-ho una i altra vegada en el líquid preparat fins que desaparegui.

Et trobaràs que hi hagi ovelles coixes, però no de gavarro. Tindran el peu gros i molt calent, cremant; no els el toquis amb cap eina de tall, perquè se'ls enfadaria molt més. D'això se'n diuen reveixins. Faràs un unguent de greix dolç, pega i sagí que serà posat al foc dintre un tupí de terrissa fins que es dissolgui ben bé. Unta el peu i repetiu l'operació; fins i tot li marxarà l'unglot, però tu, unguent endins, i es curarà perfectament.

Veuràs de vegades una ovella de cria tota borronada, el pèl dret estarrufat i la cara trista. Mira-li el braguer, tindrà alguna meta molt botida i una cremor fora de mesura. Pot ésser mamada d'una mostela, d'una rata o bé un animal verinós, fins i tot d'alguna serp. També pot ser un *enflema*, causat perquè el seu menut no escura bé i li queda llet de més d'una vegada; aleshores es produeix com un pa que va avançant pel ventre i que podria arribar-li al cor i matar-la. Aquest procés es combat deixant unes clares d'ou, aigua i oli, tot junt fins a obtenir una massa espessa, el que bonament se'n diu un unguent. La cura és senzillíssima: solament cal estendre aquest contingut per tot el lloc afectat, repetir el gest cada tres hores i llestos.

Si veus mai que una bèstia té una broma a l'ull, no et preocupis. Agafa una palla de *sègle* [sègol] intacta i rodona; li obriràs la boca, i pel conducte del nas prendràs la mida de la galta ran de l'ull. Quan estiguis segur que la palla no és massa llarga, la introduiràs pel nariu, fins que arribi justet a la broma. Deixa-la-hi i quan te n'adonaràs, la broma haurà desaparegut i la palla s'haurà consumit.

Quan siguis corraler t'hi fixaràs prou. Vindrà el dia del segoviar. S'agafen les ovelles, es traven i se'ls ton tota la vorera del cul i la cua, i així, quan les cobreixin o "amarrin" la

cosa estigui en perfecte estat, sense nosa de res. És un dia pesadíssim, ja que s'han de trar totes i és molt cansat, però fan el seu efecte, amb tot el darrere net, pelat i bonic. La llana que tallen, poca i curta, es guarda per al dia del tondre, embolicant-la enmig del velló.

Així com pel segoviar no es fa festa, pel tondre sí que se'n fa, i festa grossa. Aquest dia es posa l'olla grossa dintre la petita. El pastor celebra la diada amb total satisfacció i vigilant els tonedors, perquè les tisoires són molt llargues i hi ha el perill que els facin un tall o encetat. En aquest cas és quan el pastor actua per curar, primer per impedir la infecció i també perquè les mosques no hi treballin posant-hi cucs. Ell serà qui tindrà en compte que tant els tonedors oficials com els aprenents facin feina ben feta i de pressa. Els tonedors, sobre el treball que van fent, hi entonen algunes cançons de la nostra terra, que solen ser patriòtiques, amoroses, nostàlgiques, sentimentals o dramàtiques. Els aprenents no canten, prou feina tenen a fer-ne via i sense fer escales. Una ovella escalejada no fa gaire goig, veritablement.

Se'ls ha de recordar que no es torbin, ja que la jornada de tonedor són quaranta ovelles i vuit borreguets. Aquests últims els deixen valonats. Els esquilen tota la panxa fins als malucs, formant una tallada ben recta. Ha de ser fet amb gràcia; sinó, fa fàstic de veure un animal tan jove i mal presentat. Tenen la llana molt arrapada a la pell, i per això ningú no és amic d'agafar-les. La llana de les grosses ha pujat i el grup més espès és al cim; les estisoires són ben afinades i la pràctica de l'home fa que passin lleugerament.

Cada tres o quatre caps de bestiar han d'esmolat les estisoires. Quan ja les tenen fines i a punt de tornar-hi, aleshores menjaran llangonissa, formatge o botifarra de fetge, beuran un parell de traguets de vi, i a tornar-hi (no a menjar, a tondre). El pastor, sempre pendent d'arreglar els borrarals escadussers de llana, va plegant el velló retorçant-lo del coll. Fa com una corda per arrodonir-lo i lligar-lo ben estret a punt d'ensacar-lo i posar-lo en un lloc que no s'eixugui, perquè perdria pes. Alguns, no massa fidels, quan el pleguen hi emboliquen sorra perquè augmenti de pes.

La ronya, com ja hem dit, es cura amb "Zotal" rebaixat amb aigua; més o menys un quart de litre del producte per tres quarts d'aigua. Antigament també la curaven amb una planta anomenada baladre. Després de fer-la bullir, es deixava refredar i, fent la mateixa operació que amb el "Zotal", també la matava. No hem d'oblidar que el baladre és una herba medicinal i curativa. L'arrel era molt estimada i ben pagada per alguns farmacèutics. Hi ha també la genciana, que té moltes propietats, principalment per fer agafar gana. Aquestes dues plantes, que són molt iguals, es diferenciaven per l'arrel, ja que la primera, com hem dit, té arrels, i grosses, mentre que la segona només té el "nap" o arrel recta avall clavada

dintre la terra.

Mira, noieta, pensa que des de l'origen d'aqueix ofici, en aquest país tot eren ramats. La gran majoria de gent s'havien de guanyar el pa amb les ovelles. La seva vida, trista i alegre a la vegada, no era massa agradable, ja que el bestiar –com ja comences a saber– necessita una cura i una constància immenses. Els pastors, ara com abans, havien de ser-hi les vint-i-quatre hores del dia. Aquesta professió ha estat i serà esclavitzadora. Però, què hi vols fer, bé que hem de fer algun sacrifici.

A l'estiu, quan s'havia recollit tota la ramada en el lloc escollit per apletar-la, els pastors, com sentinelles, es quedaven al seu costat. Naturalment, podien dormir, però sempre a l'aguait perquè no passés res al bestiar. Són moltes les contrarietats que poden succeir. Una de les més freqüents són les guineus o guilles. Com que la fam les fa córrer i els treu la son, i tenen el nas prou fi, la flaire les condueix a la ramada. Són tan llaminereres que, si la mare està descuidada, es mengen els xais acabats de néixer. Un altre perill és el dels gossos extraviats que s'avicien a matar ovelles. Però el més terrible de tot és el mal temps. Recordo una vegada, vora les mines de la collada Verda, on guardava la ramada de Can Roca. Teníem la pleta en aquell camp. La ramada era voltada de cledes, molt ben clavades. Em despertaren uns trons seguits de quatre llamps i... alerta, vailet, que ja la tenim aquí! Començà a caure pedra, i seca; uns terrossos de glaç com el pla de la mà i, el que era rodó, com un ou de gallina. Aquells moments foren els més crítics fins llavors. Vàrem fer els possibles per aguantar les ovelles dintre, ja que si arriben a rebentar la pleta una bona part podien haver mort: on passa la primera, passen totes. Hi ha el risc que quedin totes en un pilot i s'afoguin... Després d'aquella tempesta pots creure que no quedava un pèl eixut en el meu cos. Estava talment esgotat del cansament, que m'hagués estirat de molt bona gana dintre el burro (que és el llit de pastor), però la mullegada que portava m'hagués anat contra la salut. Tenia encenalls aixoplugats sota el jaç. El majoral encengué foc i, clavant el bastó va penjar-hi el gec, els pantalons i els calçotets de felpa, tot estès a eixugar-se. Aquella nit no vàrem dormir gaire. La sort dels pastors és que del bon temps en fem companatge. El dia següent fou un dels més assolellats i, per què no dir-ho, dels que quan fa bo passem les hores dormint i estirats matant gleva.

Ans, la gent de pagès i els pastors gastaven per vestir drap i cànem. Avui, gràcies a l'avançament, anem vestits de vellut. L'ofici obliga a portar roba resistent, i aquest teixit era el que donava més resultat. Normalment, en aquest país els pastors passaven tot el dia a la muntanya, i els calia proveir-se d'un bon sarró que es construïen ells mateixos. Era fet de pell d'una ovella jove i ben llanuda. A més a més d'aquest utensili, la seva indumentària consistia en uns bons calçons o botes de cuir altes fins a la cintura, uns bons esclops o soques, i si algun tenia el gust d'anar ben calçat, anava al sabater, li prenia la mida i li feia unes sabates ferrades. La bossa dels diners, de cànem filat o punt de mitja, una bona

samarra de pell d'ovella i de llana rissada, uns mitjons d'un dit de gruix i un bon pet de barretina.

En alguns pobles, per Nadal, algun pastor anava a adorar. Per fer això havia de ser un home tranquil, despreocupat i, per dir-ho tot, força presumit o entonat o enamorat d'ell mateix. En primer lloc es presentava el moltó on hi hagués molta gent, per anar-lo acostumant i que la por li marxés. Calien molts assajos per ensenyar-lo a agenollar-se tres vegades: d'entrada a l'església, al mig de la nau, i en arribar a l'altar major, on hi havia el capellà junt amb escolanets que ja l'esperaven abans que ningú. El pastor adorava el nen Jesús i tot seguit el moltó també, amb molta gràcia. La gent s'aixecava de puntetes per observar la meravellosa acció de l'animal. Alguns deien: "És un miracle que aquesta bèstia ho faci com una persona". A l'entrar al temple el moltó portava la borromba tapada amb un mitjó, per no fer soroll pel carrer. Aleshores, de bona entrada, el conductor estirava el tap de l'esquella i es deixava sentir el gran temperi que retronysa dintre aquell lloc

Francesc Cristina
talaiant el ramat.

sagrat. La gent, que ja esperava tal esdeveniment, es girava. A l'avançar tres o quatre passes es deturava i s'agenollava i el moltó l'imitava fins, com hem dit, en arribar a l'altar major. L'engany i el secret d'aquesta qüestió era que, en els assajos, quan el pastor es posava de genolls a terra, a la butxaca hi portava blat de moro; n'agafava un grapat, feia passar la mà per entre les seves cames i el moltó de mica en mica anava aprenent de posar-se de genolls igual que el seu amo. Però el dia d'adorar l'enganyava, ja que li mostrava la mà, ell feia l'acció, i no hi havia res. Quan el sacerdot li mostrava per adorar, com que l'animal creia que li donava quelcom de bo, llepava el nen com si de veritat ho fes amb devoció.

Aquell dia solia ser important per a tots els pastors, que s'ajuntaven en gran reunió. Menjaven xocolata desfeta, coca i un got de barreja de cinc cèntims; feien la seva xirino-la i, per ser Nadal, solament es parlava de les alegries i les coses boniques que havien succeït durant tot l'any. L'hivern que tancaven el ramat al corral també s'aplegaven a missa matinal. Després anaven a l'hostal, compraven una arengada que valia un cèntim, i una setmana se'n menjaven el cap i la següent la cua. Es prenien un gotet de barreja de tres cèntims i acompanyant l'arengada amb pa que s'havien portat de casa seva deien: "Que es perdi tot, avui la farem grossa! Avui li toca el davant, diumenge vinent el darrera."

Quan al matí obrien la pleta, el majoral començava a clamar-les i la ramada començava a fer una tirallonga que s'anava allargant, mentre el rabadà obligava les bèsties més peresoses a aixecar-se. Un cop més amunt, el majoral es deturava una miqueta i el rabadà les empenyia ajustant-les tant com podia per igualar distàncies. Pujaven bon tros amunt, no gaire recte ni de pressa. Els donen la girada del través, segons la muntanya. Quan arribaven en algun planellet, i a conveniència del majoral, les refermaven. Refermar no és altra cosa que girar les davanteres. Aleshores no són inclinades cap a una direcció, sinó que en aguantar-les o tallar-los el pas, s'escampen tranquil·les, quietes, tot aprofitant l'herba. Una operació com aqueixa pot durar ben bé dues hores. Cada tarda, com de costum, les feien anar al nèdol o net (que és deixar-les penetrar en un tros de muntanya on fa dies que es respecta que no hi vagin). No se'ls ha d'ensenyar, no, prou que ho saben. Les del capdavant són del país i, més pràctiques o potser més espavilades, la brillen més. El cap de temporada fan molt més goig i estan més rodones i grasses que les altres, ja que les que van enrere mengen els rosegalls d'aqueixes, que saben prou on han arribat, i el dia següent procuren infiltrar-se molt més endins i, com diem, intenten ser les primeres.

A la caiguda de la tarda, el rabadà dona la veu de tocar ruixola. Sap prou bé que ha de fer creure el gos i està tot content perquè es va acostant l'hora de replegar el bestiar, sopar i passar una bona vetllada a la vora del foc, que de fosc fresqueja una miqueta. Cerca el moment oportú per fer preguntes i instruir-se, ja que és l'única escola on aprendre tot l'o-

fici. El majoral, com a gat vell, li irà relatant la seva vida i d'aquesta manera sabrà el que ell haurà de fer.

Se'n van a dormir un a cada cap de pleta, per poder controlar millor el bestiar. De son no en tenen pas massa, entre dia han prou dormit mentre el bestiar murria o pastura. Al matí, el rabadà encén el foc, penja l'olla plena d'aigua, hi tira una bola de sagí i fa les sopes. Trinxa rostillons de cansalada grassa a la padella i, quan són fregits, els tira dintre l'olla que troba a tot bull i on abans hi ha posat el pa necessari perquè les sopes quedin espesses. Un parell de bulls, i fora. Ve el repartiment de l'esmorzar, un parell de plats per a cadascú i la resta per als gossos, que són els que fan la feina i han de tenir delit per córrer; algunes vegades els fan anar a llarga distància i de pressa.

El sarró, no el deixaven mai. Quan havien esmorzat, el proveïen per a tot el dia. No hi portaven pas res escalfat. La seva teca era en fred: formatge, cansalada llistada, pernil, botifarra, cap i peus, garro, ossos d'esquena de porc, cansalada cuita... Cal recordar que gran part de la vianda de porc la feien coure i n'extreïen un sucós brou, així en tenien per a unes bones sopes i per al companatge del dia. La tossa i els peus ho deixaven bullir tant que deien que en quedava un brou blanc com la llet.

Després del tondre venia el marcar el bestiar. Generalment, una vegada toses, moltes ovelles porten clapes de terra entre pell i llana. Els tonedors reneguen ferros i claus quan les troben clapejades o brutes, perquè la terra es menja el tall de l'eina i han d'esmolat més sovint. Aleshores esperaven que ploqués i quedaven ben netes. Una vegada eixutes, agafaven una padella que ja tenien de cada any per a aquesta diada. Hi posaven pega, greix dolç i llet, en les seves corresponents quantitats. La deixaven al foc, ho feien bullir tot plegat i quan estava dissolt, a marcar s'ha dit! Al refredar-se, la tornaven a escalfar, perquè havia de ser bullent. De marca, cadascú tenia la seva. Molts imitaven eines del camp, bé una fanga, una ferradura, una roda, números, inicials de la casa... La marca anava posada a la creuera de les anques. En moltes hi imperava la creu; això és perquè creïen que aquest signe allunyava les bruixes.

A tots els ramats solien tenir-hi alguna cabra, prou necessària per a la casa. Com que porten molta més llet, després de criar els cabrits –en solien tenir un, d'altres dos, i moltes, tres– si no les munyien i xurmaven els xais òrfens, algun bessó, o d'altres anyells la mare dels quals era màmia. Era una sort i regal de la casa, ja que tenien mainada i la mare era eixuta.

Com anem dient, doncs, les cabres no les marcaven. La marca no s'haguera vist, ja que el pèl és més llarg i no tan espès. La gent d'aquell temps creïen en fetilleries. Una de força grossa és que a les cabres no els treïen el pèl; això hagués estat pecat. Es conta que les

bruixes, de nit, anaven al corral i les esquilaven; s'emportaven el pèl molt lluny, on tenien el castell o casa encantada, i el dipositaven al magatzem. A l'hivern, quan no tenien feina, es posaven a treballar i fabricaven pedra. La cosa és molt curiosa, com tantes i tantes llegendes. Diu així: "Les bruixes, de nit, entraven al corral, i amb les seves màgiques bruixeries enlluernaven les cabres i les adormien. Amb estisores de punta de llamp les esquilaven sense que es conegués cap escala ni clapa diferent. Quan havien passat la porta de sortida del corral feien tres esbaldrecs tan forts que retrunyia tot el terra. En arribar al país de les bruixeries, celebraven un bon banquet i una gran gresca per haver adquirit tan bon material, i en els dies convinguts feien els grans de pedra on hi posaven un pèl de cabra al bell mig. Com si veiessin visions, quan pedregava a l'estiu, la gent afirmava que dintre cada gra gros hi havia un pèl més llarg, i que en els grans petits el pèl era de cabrit. Creien que les maltempsades eren conduïdes per aqueixa gent seca del nas llarg i corbat.

Algunes vegades haureu observat que al veure venir la foscor i una gran feresa, ben bé al davant hi va un ocellàs, que pot ser una àliga, un corb... Ells es pensaven que era la bruixa disfressada i que el soroll era produït per aqueixa classe de gent que gastaven esclops per calçat. Al presentar-se aquell temporal corrien a reunir llorer o romaní beneïts el dia del Ram, aigua i sal del salpàs de la Quaresma –sobretot la sal, que és l'enemic més gran de les bruixes. Tot això barrejat ho tiraven al foc, i el fum que es produïa esquivava aqueixos maleïts esperits de personatges. Al corral, en un lloc o altre, per protecció també hi tenien mig amagades pedres de llamp. A les ovelles que portaven esquelles estacades al collar, els en posaven unes de petites perquè quan pasturaven muntanya amunt les protegís de les descàrregues elèctriques. Es creia que les pedres de llamp eren el producte que aquest feia quan –en els llocs més alts– queia sobre les roques i les estavellava; els trosos que rodolaven muntanya avall eren aqueixes pedres, de les quals també es pot dir que són destrals prehistòriques.

El que abans hem dit de donar la girada és quelcom molt interessant. Consisteix que el bestiar està pasturant en una direcció cap on pot i vol anar; però el pastor té la intenció de fer-lo anar a un altre lloc obligat, empresa que costa força d'aconseguir. Una de les coses que cal tenir present és que si a un ramat se li dóna una girada de manera que el sol li toqui la cara, és difícil que en surti bé. El sol molesta els animals i no volen anar en aquella direcció. Aquí es pot veure que fan com les persones, a les quals se'ls ha de seguir el corrent i no trencar el que pensen fer. D'això se'n diu també trencar la girada.

Arran d'això surten els avortaments o el xortar. S'ha de tenir molta precaució en girar-les segons i com, perquè les conseqüències poden ser grosses. L'endemà de la mala operació l'amo tindrà un bon present dintre el corral. Es trobarà amb unes quantes ovelles que s'han esguerrat, o que han avortat. Aquest és el premi d'una mala feina. Podeu veure, doncs, que aquest ofici no és el que se'n diu senzill.

ACLARIMENTS SOBRE ALGUNS MOTS DEL TEXT

GALOI, A

DECLC: Pioc, empiocat, un poc malalt.

DCVB: Que malalteja, maldispost de salut.

GRIERA: És dit del qui no està prou bo de salut.

GAVARRO

DECLC: Malaltia del cavall. Tumor en forma de clau.

DCVB: Degeneració i gangrena del rodet de les potes d'animals de peu rodó i de peu forcat; malaltia molt greu que dóna coixesa a les bèsties i acaba produint la caiguda de l'unglot.

GRIERA: Inflamació que pot arribar a donar la supuració i es forma en el ribet del casc amb la pell.

CLAFERT, A

DECLC: Reblert, atapeït, farcit.

DCVB: Replè, reblert.

GRIERA: Cobert, reblert.

BORRONAT, DA

GRIERA: Bestiar de llana que té borro a la cara.

ENFLEMA

GRIERA: 1. Inflamació de les genives.

2. Irritació de les mucoses, o de les conjuntives o adnats.

BROMA

DECLC: Segons Alcover, malaltia de la vista.

DCVB: Leucoma, taca blanca de la còrnia de l'ull.

GRIERA: Tel que tapa la nina de l'ull.

SEGOVIAR

DECLC: Tondre la cua i anques de les ovelles.

DCVB: Tondre la cua i la part superior de les anques de les ovelles.

GRIERA: Esquilar el bestiar de llana, només de la part superior de les anques, per a evitar que la segòvia (còlic, diarrea) s'agafi a la llana i escaldi la pell.

VALONAR

GRIERA: Valona: la llana que els tonedors deixen a l'esquena dels xais perquè no tinguin fred quan van a la muntanya.

RUIXOLA

DECLC: 'tocar ruixola' anar-se'n, tocar el dos (només al Gironès).

DCVB: 'tocar ruixola' anar-se'n d'un lloc on no s'està bé, on es fa nosa.

GRIERA: 'tocar ruixola' marxar d'una casa.

GARRO

DECLC: Part inferior de la cama dels animals.

DCVB: Cuixot del porc farcit de carn magra amb pebre i sal, que es menja cuit.

GRIERA: 1. Part de la cama del porc, entre les articulacions del peu i del genoll; es sala i es menja a talls.
2. Botifarra de sang que, en lloc de budell té la pell de cama d'entre el genoll i el peu.

TOSSA

GRIERA: El cap de porc que es sala (Camprodon).

XORTAR (-SE)

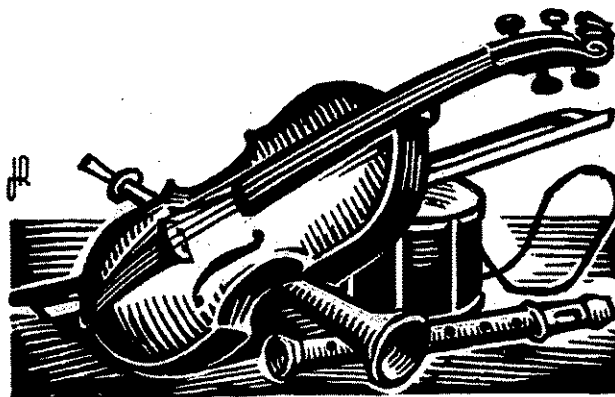
GRIERA: Avortar o parir malament una femella.

Referències bibliogràfiques

DECLC Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

DCVB Alcover, J. - Moll, F. de B. *Diccionari català-valencià-balear*.

GRIERA Griera, A. *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*.

Josep Ribot